

MAKALELER

İKTİSADİ KRİZLER, DOĞAL AFETLER, TERÖR FAALİYETLERİ TÜRKİYE'YE GELEN TURİSTLER ÜZERİNDE ETKİLİ Mİ?

Prof. Dr. Sedat MURAT*
Doç. Dr. Sefer ŞENER**
Yrd. Doç. Dr. Veli YILANCI***

ÖZET

Son yıllarda Türkiye, her ne kadar uluslar arası turizm için bir cazibe merkezi olma yolunda teşvik edici politikalar uygulasa da, meydana gelen ekonomik krizler, terör faaliyetleri ve doğa felaketleri gibi olaylar Türkiye'ye gelen turist sayısı üzerinde etkili olmaktadır. Bu çalışmada, bahsi geçen bu şokların farklı milletlerden Türkiye'ye gelen turist sayısı üzerinde kalıcı etkiye sahip olup olmadığı 1996-2012 arası aylık verilerle yapısal kırılmalara izin veren Kapetanios (2005) birim kök testi kullanılarak incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar Avusturya, İran ve Rusya'dan gelen turist sayısının durağan olmadığını göstermektedir. Bu sonuç, meydana gelen şokların bu ülkelerden Türkiye'ye gelen turist sayısı üzerinde kalıcı etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, hükümetin bu ülkelerden gelen turistleri cezbedici politikalar uygulaması gelen turist sayısında kalıcı bir artış yaratacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir turizm, durağanlık, yapısal kırılmalar.

Jel Kodları: C22, L83

ABSTRACT

Economic Crises, Natural Disasters and Terrorist Attacks: Are shocks to Turkey's tourist arrivals permanent?

Over the last three decades Turkey has experienced major shocks like economic crises, terrorism incidents and natural disasters which have effect on the international tourist arrivals to Turkey. This study investigates whether

---

* İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, Email: murats@istanbul.edu.tr

** İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Türkçe İktisat Bölümü, Email: sefersener@istanbul.edu.tr

*** Sakarya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Finansal Ekonometri Bölümü, Email: yilanci@sakarya.edu.tr

these shocks have permanent effect on the growth path of the tourist arrivals to Turkey from its major markets, by employing Kapetanios (2005) unit root test which allow structural breaks in the data generation process. We employ monthly data from 1996 to 2012 for the tourist arrivals from Turkey's ten major markets which obtained from Turkish Statistical Institute. The results of our analysis show that the visitor arrivals from Austria, Iran and Russia are not mean-reverting which imply that the shocks have permanent effects on these series.

Keywords: Sustainable tourism, stationarity, structural breaks.

Jel Codes: C22, L83

1. Giriş

Gelişmekte olan ülkeler, yaşadıkları darboğazların aşılmasında turizm ve turizmin yarattığı ekonomik etkiler nedeniyle son yıllarda turizm sektörüne daha fazla önem vermeye başlamışlardır. Gelişmekte olan ülkelere biri olan Türkiye, sadece sahip olduğu doğal güzellikler ile değil, tarihsel ve kültürel mirasıyla da diğer ülkelere her zaman bir adım önde olmayı başarmıştır. Türkiye'yi turistler için bir cazibe merkezi haline getirme yolunda son yıllarda, kültür turizmi, sağlık turizmi ve kırsal turizm gibi farklı turizm çeşitlerinin gelişmesi için teşviklerde de bulunduğu görülmektedir.

Türkiye'deki turizm sektörünün gelişimi incelendiğinde son 30 yıllık süreçte ülke turizminin büyük bir gelişme kaydettiği görülmektedir. 1980 yılında 326 bin dolar olan turizm gelirinin, 2012 yılında 29.4 milyar dolara çıkmasında özellikle 16 Mart 1982 yılında yürürlüğe giren 2634 numaralı "Turizmi Teşvik Kanunu" nun büyük etkisi olduğunu söylemek mümkündür (Çımat ve Bahar, 2003). Genellikle ülkeye döviz sağlaması ve ödemeler dengesine olumlu katkıda bulunması nedeniyle özellikle dış turizme yönelik teşviklerde bulunulsa da (Toker, 2007), diğer ülkelere gelen turistlerin sayılarını etkileyen dış şoklardan dolayı, daralan talebi önlemek amacıyla 2000'li yıllardan itibaren iç turizmi de canlandırmak için erken rezervasyon, her şey dahil sistemi ve taksitli tatiller gibi canlandırıcı teşviklerde bulunulmaya başlanmıştır.

Türkiye'nin turizm sektörü ile ilgili yapılan akademik çalışmalar incelendiğinde genellikle bu çalışmaların turizme dayalı büyüme hipotezinin geçerliliğini (Bkz. Gunduz ve Hatemi-J 2005; Bahar 2006, Yavuz 2006, Kızılgöl ve Erbaykal 2008, Zortuk 2009, Hepaktan ve Çınar 2010, Yamak vd. 2012 ve Kara vd. 2012) ve Türkiye'nin turizm pazarlarındaki yakınsamanın varlığını (YılanCI ve Eriş 2012, Abbott vd. 2012, Bahar vd. 2013) incelediği görülmektedir. Bununla birlikte, yapılan literatür araştırması Türkiye'ye gelen turist sayısının durağanlığını, diğeri bir ifadeyle şokların gelen turist sayısı üzerinde etkili olup olmadığını inceleyen hiçbir çalışma bulunmadığını göstermektedir. Öte yandan diğeri ülkeler için söz konusu alanda yapılmış çalışmalar bulunmaktadır. Bunlardan bazılarını şu şekilde özetlemek mümkündür: Narayan ve Prasad (2008) panel birim kök testleriyle, Avustralya'nın turizm pazarını incelemiş ve uygulamış olduğu SUR ve MADF birim kök testleriyle sekiz Asya ülkesinden gelen turistlerin sayısının birim kök sürecine uygunluk gösterdiğini ve şokların etkisinin kalıcı olduğunu ifade etmişlerdir. Lean ve Smyth (2008), kırılmalı birim kök testleriyle, Malezya'ya gelen turistlerin sayılarının durağanlığını incelemiş, Malezya'nın turizm sektörünün sürdürülebilir olduğunu, şokların turist gelişleri üzerinde sadece geçici etkiye sahip olduğunu bulmuşlardır. Smyth vd. (2009) ise aynı analizi, Bali için kırılmalı panel birim kök testini de kullanarak incelemiş ve benzer şekilde turizm politikalarının uzun vadede sürdürülebilir olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Tang ve Wong (2009) ise Kamboçya için yaptıkları çalışmada özellikle Ağır akut solunum yolu yetersizliği sendromunun (SARS) turist gelişlerinde etkili olup olmadığını incelemiş, bu salgının sadece geçici bir etkiye sahip olduğunu ifade etmişlerdir.

Bu çalışmada, Türkiye'ye gelen toplam turist sayısı ile en fazla turist gönderen 10 ülkeden gelen turist sayılarının durağanlığı çoklu kırılmaya izin veren Kapetanios (2005) birim kök testiyle incelenmiştir. Bu çalışma, hem Türkiye üzerine yoğunlaşması, hem de kullanılan birim kök testinin daha önce bu alanda kullanılmaması nedeniyle literatürde bir ilk olma özelliğine sahiptir. Çalışmanın bir sonraki kısmında kullanılan ekonometrik metodoloji anlatılmış, üçüncü bölümde veri seti tanıtılıp, uygulama sonuçlarına yer verilmiştir. Çalışma, sonuç ve değerlendirme kısmıyla sona erdirilmiştir.

2. Ekonometrik metodoloji

Zaman serilerinin durağanlığını incelerken, olası yapısal kırılmaların dikkate alınmamasının doğuracağı olumsuz sonuçlar Perron (1989)'un çalışmasıyla ortaya konmuştur. Öte yandan, Perron'un çalışmasında yapısal kırılma dışsal olarak araştırmacı tarafından belirlenmektedir fakat kırılma noktalarının içsel olarak belirlenmemesi de, veri eşeleme ve kırılma noktasının yanlış belirlenmesi gibi sorunlara neden olabilmektedir. Bu nedenle yapısal kırılma tarihlerini içsel olarak belirleyen Zivot ve Andrews (1992), Lumsdaine ve Papell (1997) gibi yeni birim kök testleri literatüre kazandırılmıştır. Fakat bu birim kök testlerinde rastlanılan temel eksiklik, *yapısal kırılma sayısının* dışsal olarak belirlenmesidir. İki yapısal kırılmalı bir süreç izleyen bir zaman serisinin, tek kırılmaya izin veren bir birim kök testiyle incelenmesi elde edilen sonuçların hatalı olmasına neden olabilir. Bu nedenle, bu çalışmada yapısal kırılma sayısının da içsel belirlendiği Kapetanios (2005) birim kök testiyle, turist sayılarının durağanlığı araştırılacaktır.

Kapetanios (2005)'in çalışmasında kullanılan model şu şekildedir:

$$y_t = \mu_0 + \mu_1 t + \alpha y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \gamma_i \Delta y_{t-i} + \sum_{i=1}^m \theta_i DU_{i,t} + \sum_{i=1}^m \varphi_i DT_{i,t} + \varepsilon_t \quad (1)$$

Burada y_t , bu çalışmada turist sayılarını temsil etmektedir. Bu modelde yer alan kukla değişkenler, $T_{b,i}$, i ' ninci ($i = 1, 2, \dots, m$) kırılma tarihini gösterirken, şu şekilde tanımlanmaktadır:

$$DU_{i,t} \begin{cases} t > T_{b,i} \text{ iken} & 1, \\ \text{Diğer durumlarda} & 0. \end{cases}$$
$$DT_{i,t} \begin{cases} t > T_{b,i} \text{ iken} & t - T_{b,i}, \\ \text{Diğer durumlarda} & 0. \end{cases}$$

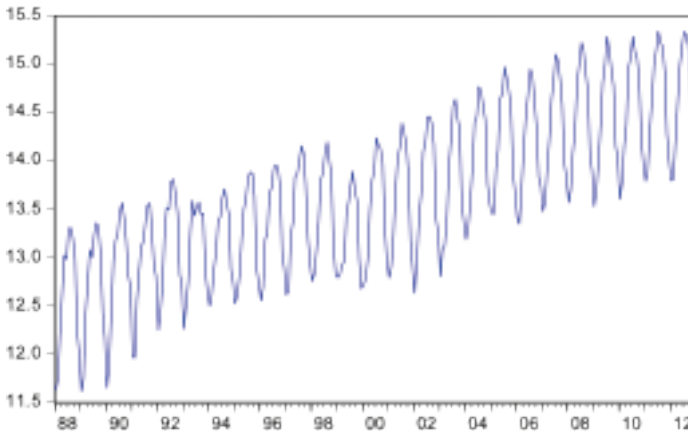
Model 1, sabit terimde ve trendde kırılmaya izin veren ve Model C olarak tanımlanan modeldir. Bu çalışmada, Sen (2003)'in yapısal kırılmalı birim kök testleri üzerine yaptığı analiz izlenerek bu model kullanılacaktır. Kapetanios (2005) çalışmasında uygun yapısal kırılma sayısına ve kırılma tarihlerine karar verebilmek için Perron (1998)'ün önermiş olduğu tekniği kullanmıştır.

Bu teknik her bir adımda, önceki adımda bulunan yapısal kırılmayı modele ekleme suretiyle, bir sonraki yapısal kırılma tarihini bulmayı amaçlayan bir yöntemdir. Kapetanios (2005) bu yöntemi özellikle hesaplama bakımından ekonomik olduğu gerekçesiyle kullandığını açıklamıştır.

3. Veri seti ve Uygulama Sonuçları

Bu çalışmada kullanılan veri seti, aylık turist sayılarından oluşmaktadır. Türkiye'ye giriş yapan toplam turist sayısı 1988-2012 aralığında, Türkiye'ye en fazla gönderen ilk 10 ülkenin ilgili verisi ise 1996-2012 aralığında elde edilmiştir. Veri setinin kaynağı Türkiye İstatistik Kurumu'dur.

Çalışmanın ilk aşamasında Türkiye'ye gelen toplam turist sayısı incelenecektir. 1990 yılında Türkiye'ye gelen toplam turist sayısı 5 milyon 397 bin iken, 2000 yılında bu sayı 10 milyon 428 bine, 2005 yılında 21 milyon 124 bine, 2010 yılında 28 milyon 632 bine, 2012 yılında ise 31 milyon 782 bine yükselmiştir. Çalışmada seriler logaritmik formda kullanılmış olup, ilgili serinin 1988-2012 dönem aralığında izlediği seyir Şekil 1'de görülmektedir.

Şekil 1. Toplam Turist Sayısı (1988-2012)

Şekil 1'de toplam turist sayısının yıllar boyunca artmakla birlikte güçlü bir mevsimsellik etkisini içerdiği de görülmektedir. Bu mevsimsellik etkisini arındırmak için Census-X12 yöntemi kullanılmış ve elde edilen yeni serinin grafiği Şekil 2'de verilmiştir.

Şekil 2. Mevsimsellikten Arındırılmış Toplam Turist Sayısı (1988-2012)

Mevsimsel etkilerden arındırılmış toplam turist sayısı grafiği incelendiğinde, serinin yukarı yönlü bir trend içerdiği ve zaman boyunca yapısal değişimlere uğradığı görülmektedir. İlgili serinin durağanlığı öncelikle bu yapısal değişimleri dikkate almayan ADF birim kök testiyle incelenmiş test sonuçları Tablo 1’de verilmiştir:

Tablo 1. ADF Birim Kök Testi Sonuçları

	Test İstatistikleri	
	Sabitli	Sabit ve Trendli
Toplam Turist Sayısı	-0.939093 (0.7748) [11]	-2.5138 (0.3213) [15]

Not: Parantez içerisindeki değerler, test istatistiğinin olasılık değerlerini, köşeli parantez içerisindeki değerler ise genelden özele t-anlamlılık yöntemiyle belirlenen uygun gecikme uzunluğunu göstermektedir.

Elde edilen sonuçlar toplam turist sayısının durağan olmadığını göstermektedir. Yapısal kırılmaları dikkate alan birim kök testleriyle daha güçlü sonuçlar elde etmek mümkündür. Kapetinos (2005) birim kök testiyle elde edilen sonuçlar Tablo 2’deki gibidir:

Tablo 2. Kapetonius Birim Kök Testi Sonuçları

	Test İstatistiği	Kırılma Tarihleri
Toplam Turist Sayısı	-8.798148288**	Oca.89 Eyl.92 Oca.99 Tem.01 May.05

Not: %1, 5 ve 10 seviyesindeki kritik değerler sırasıyla; 9.039, 8.343, 8.016'dır. **, %5 seviyesinde anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 2’de görülen test sonuçları, yapısal kırılmaya izin verme halinde serinin durağan olduğunu göstermiştir. Elde edilen sonuçlar beş kırılma sayısında en küçük test istatistiğine ulaşıldığını göstermektedir. Ayrıca toplam turist sayısı durağan olarak bulunmuştur. Bu sonuç, turizm sektörünü etkileyen dışsal bir şokun etkisinin kalıcı olmadığını, geçici olduğunu, turizm sektörünün güçlendirilebilir bir sektör olduğunu göstermektedir.

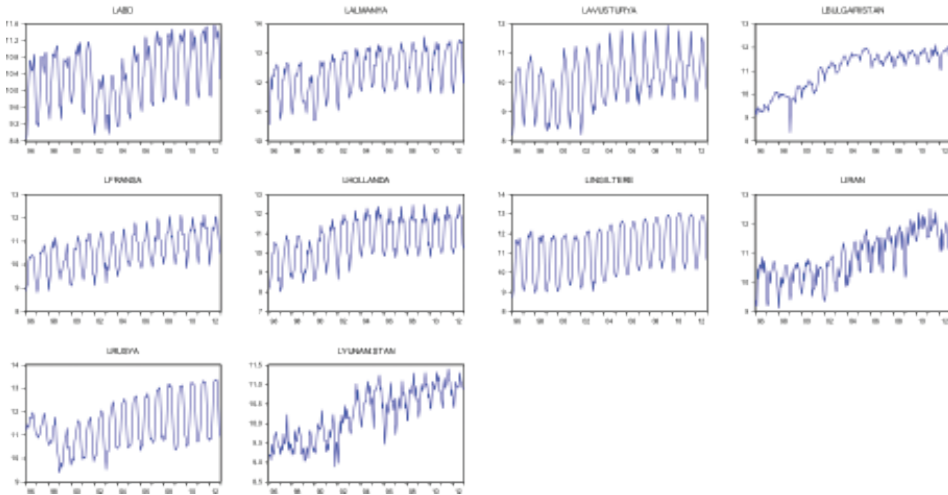
Burada yorumlanması gereken diğer bir husus, yapısal kırılmaların meydana geldiği tarihlerdir. Bu tarihleri incelerken sadece Türkiye’de meydana gelen olayları değil, Türkiye’nin komşusu konumundaki ülkeler ile Türkiye’ye fazla sayıda turist gönderen ülkelere meydana gelen olayları da incelemek gerekmektedir. Ocak 1989 tarihi incelendiğinde bu tarihte, Türkiye’ye yakın uzaklıkta bulunan Tacikistan’da 200’den fazla insanın öldüğü bir deprem meydana geldiği, ABD’nin Libya’ya ait iki savaş uçağını düşürdüğü görülmektedir. Eylül 1992 tarihi Kara Çarşamba’nın yaşanmaya başlandığı tarihtir (16 Eylül 1992). Bu tarihte, İngiltere tarihinde ilk kez faiz oranlarını bir günde iki kez arttırmış ve sonrasında sterlin Avrupa Döviz Mekanizması’ndan çıkmıştır. Bu tarihlerde, Sterlin %16, İspanya parası Peseta %28, İtalyan Lire’i ise %22 değer kaybetmiştir. Bu tarih ayrıca, bir günde döviz kurları arasında işlem yaparak 1.1 milyar dolar kazanan George Soros’un tanınmaya başlandığı tarih olmuştur (<http://haber.gazetevatan.com/unlu-spekulator-kepenk-kapatti/390734/2/ekonomi>). Ayrıca, 2 Eylül 1992’de Nikaragua’da 116 kişinin ölümüne sebebiyet veren bir deprem gerçekleşmiştir. Diğer yandan bu tarihlerde özellikle turistler için cazibe merkezi olan İstanbul’da terör faaliyetlerinin gerçekleştiği görülmektedir.

Ocak 1999 tarihinde Euro kullanıma başlanmıştır. 25 Ocak’ta Kolombiya’da en az 1000 ölümün yaşandığı bir deprem meydana gelmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin 56. Hükümeti kurulmuş, Bülent Ecevit dördüncü kez başbakan olmuştur. Temmuz 2001'de Rusya'da 145 kişinin ölümüne neden olan bir uçak kazası meydana gelmiştir. Mayıs 2005'te Irak'ta en az 60 kişinin ölümüne sebep olan bir bombalama meydana gelmiş, 28 Mart'ta yaklaşık 1300 insanın hayatını kaybetmesine sebep olan şiddetli bir deprem yaşamış olan Endonezya'da 6,9 şiddetinde bir deprem daha meydana gelmiş, Özbekistan'da 700'den fazla insanın ölmesine sebebiyet veren Andican olayları yaşanmıştır.

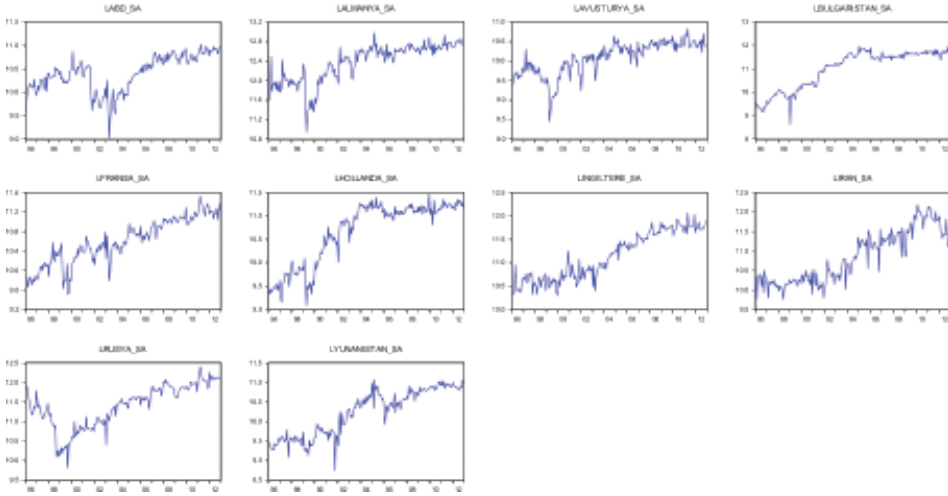
Kırılma tarihleri incelendiğinde, deprem kuşağında yer alan Türkiye'ye gelen turistlerin, diğer ülkelerde meydana gelen depremleri de dikkate aldığı, bunun dışında özellikle Müslüman ülkelerde meydana gelen terör faaliyetlerinin ve kendi ülkelerinin ekonomilerinde yaşanan gelişmelerinde yapısal kırılmalara sebep olduğu görülmektedir.

Farklı ülkelere gelen turistlerin karakteristik özellikleri farklı olabileceği için etkilendikleri olaylar da farklı olabilir. Bu nedenle, şimdi Türkiye'ye en fazla turist gönderen ilk 10 ülkeden gelen turistlerin sayıları incelenecektir. Bahsi geçen 10 ülkeden gelen turist sayılarının grafikleri Şekil 3'te görüldüğü gibidir.

Şekil 3. Türkiye'ye En Fazla Turist Gönderen 10 Ülkeden Gelen Turist Sayıları

Şekil 3 incelendiğinde, ele alınan her ülkeden gelen turist sayılarında mevsimsellik etkisi görülmektedir. Bu etkileri arındırdıktan sonra elde edilen yeni serilerin zaman boyunca izlediği seyir Şekil 4’te verilmiştir.

Şekil 4. Türkiye’ye En Fazla Turist Gönderen 10 Ülkeden Gelen Turist Sayıları (Mevsimsellikten Arındırılmış)

Şekil 4 incelendiğinde, her seride zaman boyunca bir artış trendinin olduğu ve analiz döneminde, yine her seride yapısal değişimler yaşandığı görülmektedir. Bu serilerin durağanlığı öncelikle kırılmaya izin vermeyen ADF birim kök testiyle incelenmiş ve test sonuçları Tablo 3’te verilmiştir:

Tablo 3. ADF Birim Kök Testi Sonuçları

	Test İstatistikleri	
	Sabitli	Sabit ve Trendli
ABD	-1.0297 (0.7424) [14]	-1.5471 (0.8098) [14]
Almanya	-1.6595 (0.4503) [4]	-4.3572 (0.0032) [1]*
Avusturya	-1.8582 (0.3516) [6]	-3.1442 (0.0991) [6]***
Bulgaristan	-2.2636 (0.1850) [11]	-1.3776 (0.8646) [11]
Fransa	-1.1231 (0.7065) [14]	-4.8944 (0.0005) [12]*
Hollanda	-1.7921 (0.3837) [11]	-1.1697 (0.9131) [11]
İngiltere	-0.5546 (0.8763) [10]	-2.6352 (0.2653) [6]

İran	-1.1291 (0.7041) [12]	-2.5199 (0.3182) [12]
Rusya	-1.0158 (0.7475) [12]	-3.7156 (0.0236) [12]**
Yunanistan	-0.7192 (0.8382) [12]	-2.1572 (0.5102) [14]

Not: *, ** ve ***; %1, 5 ve 10 seviyelerinde anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 3'teki sonuçlar sadece trendli modelde Almanya, Avusturya ve Rusya'dan gelen turistlerin sayılarının durağan olduğunu, diğer ülkelere ait verilerin ise birim kök içerdiğini göstermektedir. Şekil 4'te incelen serilerde zaman boyunca kırılmalar yaşandığı görülmektedir. Bu nedenle bir sonraki aşamada, turist sayıları çoklu yapısal kırılmaya izin veren birim kök testiyle incelenmiş ve test sonuçları Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Kapetonius Birim Kök Testi Sonuçları

	Test İstatistiği		Kırılma Tarihleri			
ABD	-9.5468*	Mart 97	Ağustos 01	Aralık 03	Ocak 05	Aralık 08
Almanya	-9.3111*	Aralık 98	Eylül 00	Ocak 02	Ağustos 03	Kasım 06
Avusturya	-7.7653	Şubat 97	Aralık 99	Haziran 01	Haziran 04	Mayıs 07
Bulgaristan	-9.5185*	Haziran 98	Mayıs 01	Mayıs 04	Ocak 06	Kasım 11
Fransa	-9.1496*	Şubat 99	Temmuz 01	Şubat 03	Nisan 04	Ocak 11
Hollanda	-13.7220*	Şubat 99	Aralık 00	Ocak 02	Ağustos 03	Ekim 05
İngiltere	-12.8710*	Eylül 97	Nisan 01	Aralık 02	Mart 04	Ekim 07
İran	-6.7878	Mayıs 01	Nisan 04	Aralık 05	Aralık 09	Ekim 11
Rusya	-6.0258	Şubat 98	Ekim 99	Ağustos 02	Aralık 10	
Yunanistan	-8.7730**	Ocak 97	Ekim 99	Kasım 00	Ocak 02	Ekim 05

Not: %1, 5 ve 10 seviyesindeki kritik değerler sırasıyla; 9.039, 8.343, 8.016'dır. * ve ** sırasıyla %1 ve %5 seviyesinde anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 4'te ele alınan on ülkeden gelen turist sayılarının durağanlığına ilişkin test sonuçları ve ilgili kırılma tarihleri görülmektedir. Kapetonius (2005) birim kök testi sadece Rusya'da 4 yapısal kırılmanın varlığına işaret etmiş, geri kalan 9 ülkede beş yapısal kırılmanın olduğu sonucunu vermiştir. Elde edilen sonuçlar; ABD, Almanya, Bulgaristan, Fransa, Hollanda, İngiltere ve Yunanistan'dan gelen turist sayılarının durağan olduğunu göstermekte dolayısıyla meydana gelen şokların, Türkiye'ye bu ülkelerden gelen turist sayıları üzerinde etkisi olmadığını göstermektedir, buna karşın Avusturya, İran ve Rusya'dan gelen turist sayılarının birim köklü olduğu bulunmuştur, diğer bir ifadeyle meydana gelecek herhangi bir şok bu ülkelerden gelecek turist sayıları üzerinde kalıcı etkiye sahip olacaktır.

Tespit edilen kırılma tarihleri özellikle birim kök sürecine uygunluk gösterdiği sonucu elde edilen Avusturya, İran ve Rusya için irdelendiğinde şu sonuçlara ulaşılmaktadır:

Avusturya'dan gelen turist sayılarını etkileyen ilk kırılma Şubat 1997 tarihinde meydana gelmiştir. Bu tarihte gerçekleşen olaylar incelendiğinde Türkiye'de 28 Şubat sürecinin meydana geldiği görülmektedir. Aralık 1999 tarihinde meydana gelen yapısal kırılma da ise 17 Ağustos 1999 tarihinde meydana gelen Gölcük depreminin etkilerini görmek mümkündür. Haziran 2001 ise hem Şubat Krizi'nin etkilerini taşımakta hem de bu ayda Türkiye'ye yakın ülkelerde ölümle sonuçlanan çeşitli olayların yaşandığı gözlenmektedir. 1 Haziran 2001'de Tel Aviv'de bir gece kulübüne düzenlenen saldırıda 21 kişi vefat etmiş, 120 kişi yaralanmıştır (<http://mfa.gov.il/>), öte yandan 20 Haziran 2001 tarihinde ise Musul yakınlarındaki bir futbol sahasına düzenlenen saldırıda 23 kişi vefat etmiş, 11 kişi yaralanmıştır (<http://hursarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=-250083>). Haziran 2004'te Avusturya'da seçim yapılmış, Mayıs 2007 tarihinde ise Türkiye'de Cumhurbaşkanlığı seçimi yapılmıştır. Bu tarihte yapısal kırılmanın gerçekleşme nedeni olarak 27 Nisan tarihinde yapılan ve e-muhtıra olarak adlandırılan Genelkurmay Başkanlığı'nın Cumhurbaşkanlığı seçimi için yaptığı basın açıklaması gösterilebilir.

Yapılan birim kök testi sonucunda İran'da da beş yapısal kırılma meydana geldiği görülmektedir. Mayıs 2001 tarihi, Türkiye'de 34 askerin şehit olmasıyla sonuçlanan bir uçak kazasının meydana gelmesiyle dikkatleri çekmektedir. Nisan 2004'te, Mart ayında İran'da yapılan seçimin etkileri görülmektedir. Ayrıca Nisan 2004'te Irak'ta çok sayıda insanın hayatını kaybetmesiyle sonuçlanan bombalama olaylarının yaşandığı da fark edilmektedir. Aralık 2005 tarihinde İran'da yaklaşık 130 ölü, 90 yaralı ile sonuçlanan bir uçak kazası gerçekleşmiş, İran'a komşu konumunda olan Pakistan'da 8 Ekim tarihinde 100 bin ölü, 138 bin yaralının olduğu bir deprem yaşandığı belirlenmiştir. Aralık 2005 tarihi İran'da hükümet karşıtı yoğun protestoların yaşandığı tarihtir. 7 Aralık 2005 tarihi, Tokat, Reşadiye'de 7 askerin şehit olmasıyla sonuçlanan saldırının yaşandığı tarih olarak belirlenmiştir. Ekim 2011 tarihi ise Türkiye'nin büyük kayıplar verdiği bir ay olarak bilinmektedir. 19 Ekim 2011 tarihinde Hakkari, Çukurca saldırısında, 24 asker şehit olurken, 18'i ise yaralanmıştır. 23 Ekim 2011 tarihinde ise Van'da meydana

gelen depremde 644 kişi vefat ederken, 2300 kişi yaralanmıştır (<http://tuaa.afad.gov.tr/>).

11 Şubat 1998 tarihinde Türkiye'deki kumarhanelerin kapatılması Rusya'dan gelen turist sayılarında kırılmaya sebep olan olaylardan birisi olarak ele alınabilir. 26 Ağustos'da başlayan 2. Çeçen Savaşı'nda, Rusya'da Eylül 1999 tarihinde şiddetli bombalamalar yaşanmış, yaklaşık 300 kişinin ölümüne, 1000'den fazla kişinin yaralanmasına sebep olan bu patlamalardan sonra, Rusya Ekim 1999'da Çeçenistan'a girmiştir. Dolayısıyla, Ekim 1999'da meydana gelen kırılmanın sebebi olarak bu durum gösterilebilir. Ağustos 2002'de Rusya ile Çeçenistan arasındaki çatışmanın devam ettiği görülmektedir. 19 Ağustos 2002'de Çeçenler tarafından düşürülen Rusya helikopteri sonucu 127 kişi ölmüş, 14 kişi yaralanmıştır. Aralık 2010 tarihi ise Rusya'da hükümet karşıtı yoğun protestoların yaşandığı tarih olarak göze çarpmaktadır.

Dolayısıyla, birim köklü olduğu bulunan diğer bir ifadeyle şokların etkisinin kalıcı olduğu bulunan Avusturya, İran ve Rusya'dan gelen turistleri, gerek kendi ülkelerinde, gerekse Türkiye'de meydana gelen terör olaylarının ve toplumsal hareketlerin etkilediği görülmektedir. Özellikle Avusturya'dan gelen turistlerin, Türkiye'de yaşanan 28 Şubat süreci, e-muhtıra gibi siyasal krizlerden de etkilendiği görülmektedir. Bunun yanı sıra, Türkiye'ye gelen turistlerin tamamı dikkate alındığında, doğal afetlerin de etkili olduğu görülmektedir.

4. Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmada Türkiye'ye gelen yabancı turist sayılarının durağanlığı, yapısal kırılmaya izin veren Kapetonius (2005) birim kök testiyle 1988-2012 ve 1996-2012 dönemleri için incelenerek, meydana gelen şokların gelen turist sayıları üzerinde etkisi olup olmadığı irdelenmiştir.

Elde edilen sonuçlar, toplam turist sayısının durağan bir yapıya sahip olduğunu gösterirken, Türkiye'ye en fazla turist gönderen 10 ülkeden, Avusturya, İran ve Rusya'dan gelen turist sayılarının durağan olmadığı, meydana gelen şokların kalıcı etkiye sahip olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar, bu üç ülkeden gelen turistleri etkileyebilecek politikaların izlenmesi gerektiğini

göstermektedir. Örneğin; tatil paketlerini daha ucuz hale getirecek, hizmet ve mallardan alınan verginin azaltılması gibi politikaların uygulanması ve bu ülkeleri hedef alan Türkiye'yi tanıtıcı reklamların sayısında yaşanacak artışın bu ülkelere gelen turist sayısında etkisi uzun dönemli olacaktır. Öte yandan elde edilen sonuçlar; terör faaliyetleri, ekonomik krizler, doğa felaketleri gibi şokların bu üç ülkeden gelecek turist sayısında yine kalıcı etkiler yaratacağını göstermektedir. Bu gibi pozitif ve negatif şoklar, ele alınan diğer yedi ülkeden gelen turist sayısında başta bir değişim yaratsa da, gelen turistlerin sayısının izlediği seyir bir süre sonra eski haline gelecektir.

KAYNAKÇA

- Abbott, A., Vita, G. ve Altınay, L. (2012), "Revisiting the Convergence Hypothesis for Tourism Markets: Evidence From Turkey Using The Pairwise Approach", **Tourism Management**, 33 (3), 537-544.
- Bahar, O. (2006), "Turizm Sektörünün Türkiye'nin Ekonomik Büyümesi Üzerindeki Etkisi: VAR Analizi Yaklaşımı", **Yönetim ve Ekonomi**, 13(2), 137-150.
- Bahar, O., Dogan, B. ve Bozkurt, K. (2013), "Empirical Testing of Convergence Hypothesis of International Tourism Sector", **Social Sciences**, 79(1), 7-16.
- Çımat A. ve Bahar, O. (2003), "Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisi içindeki Yeri ve Önemi Üzerine Bir Değerlendirme", **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi**, 6, 1-18.
- Gunduz, L. ve Hatemi-J, A. (2005) "Is the tourism-led growth hypothesis valid for Turkey?" **Applied Economics Letters**, 12(8), 409-504.
- Hepaktan, C.E. ve Çınar, S. (2010), "Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri", **Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 8 (2), 135-154.
- Kapetanios, G. (2005), "Unit-Root Testing Against the Alternative Hypothesis of Up to M Structural Breaks", **Journal of Time Series Analysis**, 26: 123-133.

- Kara, O., Çömlekçi, İ. ve Kaya, V. (2012), “Turizm Gelirlerinin Çeşitli Makro Ekonomik Göstergeler ile İlişkisi: Türkiye Örneği (1992 – 2011)”, **Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 8(1), 75-100.
- Kızılgöl, Ö. ve Erbaykal E. (2008), “Türkiye’de Turizm Gelirleri İle Ekonomik Büyüme İlişkisi: Bir Nedensellik Analizi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 13(2), 351-360.
- Lean, H.H. ve Smyth, R. (2009), “Asian Financial Crisis, Avian Flu and Terrorist Threats: Are Shocks to Malaysian Tourist Arrivals Permanent or Transitory?” **Asia Pacific Journal of Tourism Research**, 14(3), 301-321.
- Lumsdaine, R. L. - Papell, D. H. (1997), “Multiple Trend Breaks and The Unit Root Hypothesis”, **Review of Economics and Statistics**, 79(2), 212-218.
- Narayan, P.K. ve Prasad, A. (2008), “Examining the Behaviour of Visitor Arrivals To Australia from Twenty Different Countries: An Application Of Panel Unit Root Tests”, **Economic Papers**, 27(3), 265-271.
- Perron, P. (1989), “The Great Crash, the Oil Price Shock and The Unit Root Hypothesis”, **Econometrica**, 57(6), 1361–1401.
- Sen, A. (2003). “On Unit-Root Tests When the Alternative Is a Trend-Break Stationary Process”, **Journal of Business and Economics Statistics**, 21(1), 174–184.
- Smyth, R., Nielsen, I. ve Mishra, V. (2009), “‘I’ve been to Bali too’ (And I Will Be Going Back): Are Terrorist Shocks To Bali’s Tourist Arrivals Permanent or Transitory?”, **Applied Economics**, 41(11), 1367-1378.
- Tang, T.C. ve Wong, K.N. (2009), “The SARS Epidemic and International Visitor Arrivals To Cambodia: Is The Impact Permanent or Transitory?”, **Tourism Economics**, 2009, 15 (4), 883–890.
- Toker, B. (2007), “Türkiye’de Turizm Sektörü Teşviklerinin Değerlendirilmesi”, **Yönetim ve Ekonomi**, 14 (2), 81-92.

- Yamak, N., Tanrıöver, B. ve Güneysu, F. (2012), “Turizm – Ekonomik Büyüme İlişkisi: Sektör Bazında Bir İnceleme”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 26(2), 205-220.
- Yavuz, N.C. (2006): Test for the effect of tourism receipts on economic growth in Turkey: Structural break and causality analysis. *Journal of Dogus University*, 7(2): 162-171.
- Yilanci, V. ve Eris, Z.A. (2012), “Are Tourism Markets of Turkey Converging or Not? A Fourier Stationary Analysis”, **Anatolia**, 23(2), 207-216.
- Zivot, E. - Andrews, K. (1992), “Further evidence on the Great Crash, the Oil Price Shock, and the Unit Root Hypothesis”. **Journal of Business and Economic Statistics**, 10(10): 251-270.
- Zortuk, M. (2009), “Economic Impact of Tourism on Turkey’s Economy: Evidence from Cointegration Tests”, **International Research Journal of Finance and Economics**, 25, 231-239.
- <http://haber.gazetevatan.com/unlu-spekulator-kepenk-kapatti/390734/ekonomi>, E. Tarihi: 1 Temmuz 2013.
- <http://mfa.gov.il/>, E. Tarihi: 16 Temmuz 2013.
- <http://tuaa.afad.gov.tr/>, E. Tarihi: 17 Temmuz 2013.
- <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=-250083>, E. Tarihi: 17 Temmuz 2013.

